

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ ΑΡΧΑΙΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ (11-10-2020)

A1. α) Ο συλλογισμός του Αριστοτέλη που υπόκειται στο δοθέν χωρίο είναι ο εξής:

1^η προκείμενη: Το σώμα μας και όσα σχετίζονται με αυτό είναι όργανα. («τὰ ὑποκείμενα . . . ὑπόκειται»)

2^η προκείμενη: Όλα τα όργανα μπορούν να χρησιμοποιηθούν με τρόπο καλό και ωφέλιμο ή με τρόπο κακό και βλαπτικό. («τούτων δ' ἐπικίνδυνος ...χρωμένοις»)

3^η προκείμενη: Η φιλοσοφία μάς διδάσκει τον καλό και ωφέλιμο τρόπο χρήσης των διαφόρων οργάνων. («δεῖ τοίνυν ... θησόμεθα»)

Συμπέρασμα: Άρα, πρέπει να φιλοσοφούμε. («φιλοσοφητέον ... ὠφελίμως»)

A1. β) τούτων: αναφέρεται στο «όργανα»

δι' ἧς: αναφέρεται στο «ἐπιστήμης»

ἐν αἷς: αναφέρεται στο «αἰ ἐπιτάττουσαι»

ἐν ἑαυτῇ: αναφέρεται στο «φιλοσοφίας»

οἷς: αναφέρεται στο «όπλα»

B1. Είναι ευδιάκριτη και στα δύο κείμενα η τελολογική διάσταση της αριστοτελικής διδασκαλίας. Προκειμένου να φανερωθεί και να καταδειχτεί ποιο είναι το σημαντικό στην ανθρώπινη ζωή, είναι αναγκαίο να προσδιοριστεί ο απώτερος σκοπός στον οποίο αυτή οφείλει να τείνει.

Καταρχάς στο πρώτο απόσπασμα ο Αριστοτέλης αναφέρεται στο «κυρίως ἀγαθόν» ή «ὄλον ἀγαθόν», όπως διαβάζουμε παρακάτω. Ο Αριστοτέλης ορίζει το ἀγαθόν ως το τέλος, τον σκοπό μιας σειράς ανθρώπινων πράξεων: ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν τὸ τέλος τῶν ἀνθρώπων πρακτῶν (Ἠθικά Εὐδήμια 1218b11-12). Κυριολεκτικό και ολικό ἀγαθόν είναι εκείνο που δεν αποτελεί μέσο για την επίτευξη ενός επόμενου σκοπού, αλλά είναι ο απώτατος σκοπός και η τελική κατάληξη του ανθρώπινου βίου. Κατά τον Αριστοτέλη το κατεξοχήν ἀγαθόν είναι η ευδαιμονία: ζωή σπουδαία. Τοῦτ' ἄρα ἐστὶ τὸ τέλος ἀγαθόν, ὅπερ ἦν ἡ εὐδαιμονία (Ἠθικά Εὐδήμια 1219a27-28).

Στο δεύτερο χωρίο ο φιλόσοφος θεωρεί ότι, όταν ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τη λογική («φτάνει στην τελειότητά του: τελεωθείς») και ζει σύμφωνα με τους νόμους και τη δικαιοσύνη, είναι το ανώτερο από όλα τα όντα. Ο όρος «τελειωθείς» προέρχεται από το ρήμα «τελειοῦμαι», που με τη σειρά του

συνδέεται ετυμολογικά με τη λέξη «τέλος». Με τον όρο «τέλος» ο Αριστοτέλης δηλώνει τον απώτερο σκοπό, τον λόγο, μιας σειράς ενεργειών ή την ολοκληρωμένη μορφή προς την πραγμάτωση της οποίας τείνει ένα ον. Έτσι, το τέλος δεν είναι αποτελείωμα αλλά τελείωση, ολοκλήρωση. Ο άνθρωπος τελειούται, όταν ολοκληρώσει τη σωματική και πνευματική του ανάπτυξη και φτάσει στην πληρότητα των δυνατοτήτων του. Τότε μόνο μπορεί να πετύχει την ευτυχία. Βλ. *Ἠθικὰ Μεγάλια*, 1.4.5, 1185a1-4: «Αφού, πάλι, η ευτυχία είναι τέλειο αγαθό και τελικός στόχος, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι και ο άνθρωπος που θα την έχει θα είναι τέλειος-ολοκληρωμένος (την ευτυχία δεν θα την έχει ένα παιδί, ούτε υπάρχει παιδί ευτυχισμένο, αλλά θα την έχει ο ενήλικος, για τον λόγο ότι αυτός είναι ολοκληρωμένος άνθρωπος)» (μετάφραση Β. Μπετσάκος). Ασφαλώς και δεν αποστερεί ο Αριστοτέλης τη δυνατότητα της ευτυχίας από το παιδί· δεν λέει πως δεν υπάρχουν παιδιά ευτυχισμένα! Αυτό που ο φιλόσοφος αρνείται στην παιδική ηλικία είναι η ευτυχία στην ολοκληρωμένη της μορφή, η ευτυχία ενός ενήλικου· αυτήν και μόνο αυτήν δεν μπορούν να έχουν τα παιδιά.

B2. Στην πρώτη παράγραφο η φιλοσοφία θεωρείται απαραίτητη για τον έλεγχο των μέσων που θα διασφαλίσουν τον απώτερο στόχο του ανθρώπου, το τέλος της ζωής του. Αυτό είναι διττό: **στη δημόσια ζωή** η ορθότητα του βίου του κάθε ανθρώπου (ὀρθῶς)· **στην ιδιωτική του ζωή** η ωφέλεια (ὠφελίμως). Τα μέσα-όργανα που πρέπει να ελεγχθούν είναι το σώμα, τα μέλη του και οι δραστηριότητές του. Η χρήση των σωματικών μέσων απαιτεί ολοκληρωμένη, στέρεη γνώση (ἐπιστήμη), ώστε να αποφευχθούν πιθανοί κίνδυνοι. Αυτήν τη γνώση επιζητεί η φιλοσοφία. Έτσι ο Αριστοτέλης συνδέει τη φιλοσοφία με τον ανθρώπινο βίο, πολιτικό και ιδιωτικό, στην πρακτική τους διάσταση. Αυτή η σύνδεση δείχνει τη σχέση αλληλεξάρτησης πολιτικής και ατομική ζωής: Ο ατομικός βίος διαμορφώνεται σε ένα πολιτικό περιβάλλον και η πολιτική υπηρετεί την επιδίωξη του συλλογικού και ατομικού συμφέροντος.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η λέξη βίος δεν είναι πάντα απολύτως ταυτόσημη με τη λέξη ζωή. Συχνά με τον βίον δίνεται έμφαση στον τρόπο της ζωής, στην κατάσταση της ζωής, στο πώς βιώνει ο άνθρωπος τη ζωή. Έτσι, ενώ η ζωή αποτελεί για τον άνθρωπο ένα υπαρκτικό δεδομένο, ο βίος του υπόκειται σε διερώτηση, διαμόρφωση και επιλογή. Η ζωή είναι μία, αλλά οι επιλέξιμοι βίοι πολλοί. Κατά προέκταση, ο ανθρώπινος βίος, ατομικός και συλλογικός, γίνεται αντικείμενο φιλοσοφικής μελέτης. Και η φιλοσοφία ορίζεται ως τέχνη του βίου.

Επιπρόσθετα, στην κύρια σημασία του το ουσιαστικό πολιτεία δηλώνει τον τρόπο ζωής μέσα στην πόλη, ενώ το ρήμα πολιτεύομαι σημαίνει τη σχέση του ελεύθερου πολίτη με την κοινωνία στην οποία ζει, τον τρόπο με τον οποίο αυτός εντάσσεται στη δημόσια ζωή.

B3. α) 1ζ, 2στ, 3ι, 4δ, 5ε, 6α

β) δίκη = δικαιοσύνη → Στη δίκη του Σωκράτη οι δικαστές είχαν επιλεγεί από τους πιο ηλικιωμένους πολίτες.

ἀναμάρτητον = ἀλάνθαστη → Ο άνθρωπος ρέπει προς την αμαρτία, γι' αυτό και ἀναμάρτητος μπορεί να είναι μόνο ο Θεός.

B4. 1α, 2γ, 3δ, 4γ, 5β

B5. Στα δύο κείμενα που δίνονται ο Σταγειρίτης εκφράζει τις απόψεις του για τη δικαιοσύνη μέσα από αναφορές στην αδικία και στις συνέπειές της. Ο Αριστοτέλης δίνει με σαφήνεια και έμφαση τις βλαβερές επιπτώσεις της αδικίας. Έτσι με μια σειρά αρνητικών προσδιορισμών χαρακτηρίζει την αδικία ως «το πιο ανυπόφορο και πιο ολέθριο πράγμα» («οὔτω καὶ χωρισθεὶς νόμου καὶ δίκης χείριστον πάντων», «Χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὄπλα»), ενώ τον άνθρωπο που δεν διαθέτει αρετή, δηλαδή τον άδικο, ως:

α) «το πιο ανόσιο ον» («ἀνοσιώτατον») στις σχέσεις του με το θείο. Με το επίθετο «ανόσιος» ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει τον άνθρωπο που δεν ζει σύμφωνα με τη λογική, αλλά κυριαρχείται από τα πάθη και τις επιθυμίες. Ξεφεύγει από τα όρια του μέτρου, δεν εθίζεται στην αρετή, υιοθετεί τις ακρότητες της υπερβολής και της έλλειψης, επιδίδεται σε ακολασίες και δεν έχει κανέναν ηθικό φραγμό. Ζει έτσι αντίθετα με τις έννοιες της δικαιοσύνης και του σεβασμού.

β) «το πιο άγριο» («ἀγριώτατον») στις σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους,

γ) «το χειρότερο από όλα τα όντα» στις ερωτικές απολαύσεις και στις απολαύσεις του φαγητού («καὶ πρὸς ἀφροδίσια καὶ ἐδωδῆν χείριστον.»)

Δηλαδή επιχειρεί με μια εκ του αντιθέτου απόδειξη να καταλήξει ότι «ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν· ἢ γὰρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν, ἢ δὲ δικαιοσύνη τοῦ δικαίου κρίσις» και να καταδείξει τη μεγάλη σημασία που έχει η δικαιοσύνη για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας. Αποτελεί κατά τη γνώμη του, συστατικό στοιχείο της πόλης, επειδή είναι σε θέση να εξασφαλίσει την τάξη και την οργάνωση μέσα στην πολιτική κοινωνία. Υπάρχει μόνο μεταξύ ανθρώπων που οι σχέσεις τους ρυθμίζονται με τον νόμο. Όπου υπάρχει δικαιοσύνη, υπάρχουν και άλλες αρετές. Με αυτήν το

άτομο ζει σε απόλυτη αρμονία με την κοινωνική ηθική της πόλης. Άρα η δικαιοσύνη είναι η τελειότερη αρετή που συγκρατεί την πολιτεία, ιδιαίτερα τη δημοκρατική και διασφαλίζει τα δικαιώματα και την ελευθερία των πολιτών. Είναι αξιοπρόσεκτο ότι ο Αριστοτέλης εναλλάσσει στο κείμενό του τους όρους «δίκη» και «δικαιοσύνη» που είναι ετυμολογικά συγγενείς και νοηματικά παραπλήσιοι, αλλά όχι ταυτόσημοι. Εδώ η «δίκη» δε χρησιμοποιείται με τη σημερινή της σημασία της ακροαματικής δικαστικής διαδικασίας, αλλά σημαίνει το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Έτσι, λοιπόν, η δικαιοσύνη νοείται ως:

α) αρετή: είναι η ιδιότητα του ανθρώπου να πράττει με γνώμονα τους γραπτούς νόμους της πολιτείας και δείχνοντας τον απαιτούμενο σεβασμό στους άγραφους νόμους,

β) θεσμός της πολιτείας: είναι το σύνολο των κανόνων που εξασφαλίζουν την τάξη και την αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη. Λειτουργία της πολιτείας είναι να δίνει στον καθένα εκείνο που είναι δίκαιο να του ανήκει (διανεμητική δικαιοσύνη) και να επανορθώνει την αδικία (διορθωτική δικαιοσύνη),

γ) κοινωνική αρετή: η ιδιότητα του ατόμου να ζει σύμφωνα με την κοινωνική ηθική της πόλης. Η ύπαρξη της δικαιοσύνης αποτελεί την προϋπόθεση για την ύπαρξη και όλων των άλλων αρετών και για την ολοκλήρωση του ανθρώπου, κάτι που αποδεικνύει την αλληλεξάρτηση ηθικής και πολιτικής.

Η δικαιοσύνη ως θεσμός της πολιτείας και ως κοινωνική αρετή έχει σαφή πολιτική διάσταση, αφού αυτός που την ασκεί δεν την επιδιώκει μόνο για τον εαυτό του, αλλά για το σύνολο της κοινωνίας. Στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης συσχετίζοντας την δικαιοσύνη με την πολιτική κοινωνία, καταξιώνει το πνεύμα του αλτρουισμού και της κοινωνικής αλληλεγγύης, αλλά και θεσμικά κατοχυρώνει την τήρηση και την απόδοση του Δικαίου, ως θεμέλιο συνοχής της πολιτικής κοινωνίας.

Παρόμοια και στο παράλληλο κείμενο ο Αριστοτέλης αποδέχεται ότι όλες οι αρετές εμπεριέχονται στη δικαιοσύνη και καταλήγει μάλιστα με τη θέση αυτή («η δικαιοσύνη κλείνει μέσα της όλες μαζί τις αρετές»). Στο συμπέρασμα αυτό οδηγήθηκε, αφού αναφέρθηκε στις αρετές της ανδρείας («ανδρείος άνθρωπος»), της σωφροσύνης («σώφρων άνθρωπος») και της πραότητας («πράος άνθρωπος»), αλλά και στα αντίθετά τους και στις ενέργειες που τυχόν οδηγούνται οι άνθρωποι που δεν ακολουθούν όσα προστάζει ο νόμος, όπως φαίνεται από τα λεγόμενά του στα χωρία που περικλείονται από παρενθέσεις («π.χ. να μην εγκαταλείψουμε τη θέση μας

στη μάχη, ούτε να τρεπόμαστε σε φυγή, ούτε να πετούμε τα όπλα μας, να μη διαπράττουμε μοιχείες ούτε να συμπεριφερόμαστε προσβλητικά, να μη χτυπούμε κανέναν ούτε να μιλούμε άσχημα για κανέναν»). Καταλήγει μάλιστα αποδίδοντας στη δικαιοσύνη το χαρακτηριστικό της τελειότητας και της ύψιστης αρετής που «ούτε ο αποσπερίτης ούτε το άστρο της αυγής δεν είναι τόσο λαμπερά και θαυμαστά».

Γ1. Αυτά αναλογιζόμενοι πρέπει να μη συμμετάσχετε απερίσκεπτα σε ντροπιαστικές συμφωνίες ούτε να φανείτε ότι σκέφτεστε για την πατρίδα με μεγαλύτερη αδιαφορία από τους άλλους. Θυμηθείτε λοιπόν για τους εαυτούς σας ότι κατά το παρελθόν, αν μόνο ένας Λακεδαιμόνιος βοηθούσε κάποια από τις συμμαχικές πόλεις που πολιορκούνταν, από όλους θα γινόταν παραδεκτό ότι εξαιτίας αυτού επιτεύχθηκε η σωτηρία τους.

Γ2. Σύμφωνα με τον Αρχίδαμο, πρέπει όσοι ευτυχούν να επιθυμούν να έχουν ειρήνη, διότι στη διάρκειά της είναι δυνατόν για περισσότερο χρόνο να διαφυλάξει κάποιος οτιδήποτε έχει, ενώ όσοι δυστυχούν πρέπει να έχουν τον νου τους στραμμένο στον πόλεμο, διότι εξαιτίας της σύγχυσης και της αλλαγής είναι δυνατόν να πετύχουν γρηγορότερα μία μεταβολή της κατάστασης. Ο Αρχίδαμος φοβάται μήπως οι Σπαρτιάτες κάνουν τα ακριβώς αντίθετα από τα παραπάνω. Όταν δηλαδή είχαν τη δυνατότητα να περνούν καλά, έκαναν περισσότερους πολέμους από ό,τι έπρεπε, κι όταν βρέθηκαν στην ανάγκη να αναλάβουν στρατιωτικούς κινδύνους, ήθελαν την ηρεμία τους και συζητούσαν για την ασφάλειά τους. Κατά τη γνώμη του ομιλητή, πρέπει εκείνοι που θέλουν να είναι ελεύθεροι, να αποφεύγουν τους κανόνες ειρήνης που προέρχονται από διαταγές, με την ιδέα ότι βρίσκονται κοντά στην υποδούλωση, αλλά να κάνουν τις διαπραγματεύσεις για ειρήνη, όταν είτε υπερτερούν των αντιπάλων τους, είτε όταν καταστήσουν την στρατιωτική τους ισχύ όμοια με εκείνη των εχθρών τους. Διότι όλοι τους θα έχουν μία τέτοιου είδους ειρήνη ανάλογη με την έκβαση του πολέμου.

Γ3. α) ἐπιταγμάτων: ἐπιτάγματι, **δύναμιν:** δυνάμει

Γ3. β) ὦν: αναφορική: οὐ, **ὕμᾱς αὐτούς:** αυτοπαθητική: σ(ε)αυτόν

Γ3. γ) διαφυλάξειεν: διαπεφύλαχθε

προσέχειν: πρόσσχησ

τύχοιεν: τεύξοιντο

φανῆναι: φάνηθι

Γ4. α) τοὺς βουλομένους: έναρθρη επιθετική μετοχή ως υποκείμενο του απαρεμφάτου «φεύγειν»

ὡς οὐσας: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή με υποκειμενική αιτιολογία λόγω του μορίου ὡς που την συνοδεύει, συνημμένη στο «συνθήκας», ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο «φεύγειν»

εἶναι: ἀναρθρο τελικό ἀπαρέμφατο, αντικείμενο στη μετοχή βουλομένους (ταυτοπροσωπία)

φεύγειν: ἀναρθρο τελικό ἀπαρέμφατο, υποκείμενο στο ἀπρόσωπο ρήμα χρή (ετεροπροσωπία)

Γ4. β) Ὡν ἡμεῖς - μὴ τὰναντία πράττοντας φανῶμεν: δευτερεύουσα ονοματική ενδοιαστική ως αντικείμενο του ρήματος δέδοικα, εκφέρεται με υποτακτική, γιατί δηλώνει φόβο προσδοκώμενο

ὅτε μὲν γὰρ ἐξῆν ἡμῖν τρυφᾶν: δευτερεύουσα επιρρηματική χρονική, ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο ρήμα ἐποιούμεθα, εκφέρεται με απλή οριστική, γιατί δηλώνει κάτι το πραγματικό

ἐπειδὴ δ' εἰς ἀνάγκην καθέσταμεν: δευτερεύουσα επιρρηματική χρονική, ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στα ρήματα ἐπιθυμοῦμεν και βουλευόμεθα, εκφέρεται με απλή οριστική, γιατί δηλώνει κάτι το πραγματικό

ὥστε κινδυνεύειν: δευτερεύουσα επιρρηματική συμπερασματική, ως επιρρηματικός προσδιορισμός του αποτελέσματος στο ρήμα καθέσταμεν, εκφέρεται με ἀπαρέμφατο, γιατί δηλώνει υποκειμενικό ή ενδεχόμενο αποτέλεσμα.

Γ4. γ) ἢ περιγενομένους τῶν ἐχθρῶν (μετοχή συνημμένη στο «τούς βουλομένους»)